

Kultur og politik: Tyske fortællinger

Morten Dyssel Mortensen og Niklas Olsen (red.): *Tyske intellektuelle i det 20. århundrede*. Gyldendal 2005, 324 sider, 299 kr.

Man kan undre sig over den megen mediepostyr i ind- og udland, der er kommet i kølvandet på en næsten 80-årig mands bekendelse af at have tjent i Waffen-SS som ung. Når man betænker, at Günter Grass så tidligt som i 1961 i romanen *Kat og mus* udførligt beskrev den nazistiske indoktrinering af helt unge mennesker og disses involvering i den tyske krigsmaskine – så forekommer debatten om hans selvbiografi anno 2006 nærmest absurd. Faktisk gælder kritikken heller ikke så meget Grass' moralske fortid under krigen som hans lange fortællelse af forholdet i efterkrigsårene. I Tyskland er debat-

ten blevet udvidet til en kritik af de intellektuelles rolle som nationens samvittighed. Kritikken af forfatteren falder sammen med et opgør med en litteratur- og kulturforståelse, der måske er særegen for Tyskland og især for Forbundsrepublikken. Ifølge denne forståelse har de intellektuelle som funktion at stå for såvel den svære forvaltning af fortiden som det moralske tilsyn med det politiske dagligliv.

At de tyske intellektuelles særlige rolle allerede længe har været på tilbagetog, fremgår af de mange udgivelser om emnet. Kort før Grass-debatten brød ud udkom en studie af sociologen Wolf Lepenies, som beskæftiger sig med *The Seduction of Culture in German History* (Princeton University Press 2006), på tysk *Kultur und Politik* (Herder 2006). Også denne studie gav ekko i de tyske medier, eftersom Lepenies fik de tyske boghandlers prestigefyldte fredspris i år.

Lepenies kritiserer over 440 sider intet mindre end det tyske kulturbegreb. Kernen i hans argumentation går på det specifikt tyske spændingsforhold mellem kultur og politik. Hermed forsøger Lepenies at eftervise en skæbnesvanger tradition i tysk idéhistorie for at op-høje kulturen til en halvreligiøs moralsk instans, som er defineret ved sin nøje afmålte distance til den praktiske politik. Lepenies hævder, at kulturen i Tyskland af historiske grunde er blevet gjort til et sted, der kompenserer for den manglende politiske indflydelse.

Tanken om Tyskland som kulturnation læner sig op ad denne kulturforståelse og indebærer en underforstået ringeagt for de statslige demokratiske institutioner. Forestillingen om den tyske kulturnation beredte grunden for den tyske fascismes æstetiske tiltrækningskraft. Lepenies' egentlige kritik går dog på efterkrigstidens intellektuelle, der ligesom deres forgængere definerer sig ud fra et kulturbegreb, som holder sig på afstand af eller forholder sig kritisk til politik. Det være sig af nok så velmenende grunde og med nok så megen bevidst afstand til nazi-tidens statsautoritære tankegang.

I det afsluttende kapitel kommer Lepenies ikke uden grund ind på den overbeviste socialdemokrat Günter Grass for at underbygge sin tese. Grass' kritiske holdning til den tyske genforening tolkes af Lepenies ikke som et politisk, men derimod som et kulturelt en-

gagement, der ligeledes vidner om de intellektuelles selvoervurdering som stående fjernt fra politik.

Det kan diskuteres, hvor meget Lepenies polemiske studie er værd med dens åbenlyse argumentative, begrebslige og historiske mangler. Ikke desto mindre synes det symptomatisk, at et opgør med de tyske intellektuelles rolle sætter ind ved Grass' litterære generations sortie og lader forholdet mellem kultur og politik i Tyskland i det 20. århundrede fremstå som et historisk fænomen.

Med Morten Dyssen Mortensen og Niklas Olsens bog *Tyske intellektuelle i det 20. århundrede* foreligger nu en dansk antologi, som præsterer netop dette forhold på nøgtern og overbevisende vis. Også i deres bog står spørgsmålet om forholdet mellem tysk kultur og politik i centrum. Den koncentrerer sig således om de vigtigste teoretiske og litterære forfatterskaber, som har forholdt sig kritisk eller analytisk til det modernes omfattende proces i form af øget industrialisering, urbanisering, sekularisering og videnskabens og teknologiens voksende betydning samt massernes indtog i kultur og politik.

Fokuset på fremtrædende tyske samfundskritikere og -teoretikere indebærer selvsagt spørgsmålet om, hvorvidt de intellektuelle reagerede på det tyske civilsamfunds enorme svigt i det 20. århundrede – eller om de tværtimod selv var indblandet i gen-barbariseringen af politikken. Allerede denne brede horisont gør det klart, at Mortensen og Olsen bruger vage kriterier til at retfærdiggøre udvalget af forfatterskaber i antologien. Således samler bogen studier i tysk litteratur (Brecht, Canetti, Enzensberger, Grass, Jünger, Mann, Musil, Strauß, Walser og Wolf), filosofi og æstetik (Adorno, Benjamin, Bohrer, Cassirer, Habermas og Heidegger) samt stats- og socialvidenskaberne (Arendt, Dahrendorf, Schmitt og Weber). Udvalget lader et velafvejet spektrum af stemmer komme til orde: de kulturkonserverative og de nationalsocialistiske til højre, de socialliberale og de marxistiske til venstre. Hverken statsborgerskab eller sprog afgør tilhørsforholdet blandt de tyske intellektuelle – det gør alene deltagelsen i en fælles diskurs.

Selv om fremstillingens perspektiver fremgår af indledningen, gør redaktørerne intet forsøg på at skitsere

en samlet historie over tyske intellektuelle. Snarere fremstilles forfatterskaberne hver for sig i korte og kompetente bio-bibliografiske essays af specialister, som for de flestes vedkommende er unge repræsentanter for den danske germanistik. Det heterogene indtryk, som herved skabes, understreges af det faktum, at redaktørerne ikke har foretaget en opdeling efter teksttyper, forfatternes profession eller tematiske synspunkter. Artiklerne er simpelthen ordnet efter alderen på de portrætterede forfattere. Det giver antologien karakter af et opslagsværk, og den kan bestemt anvendes på denne vis, ikke mindst takket være de bibliografiske henvisninger til andre værker, som findes i slutningen af hvert kapitel.

Ikke desto mindre kan det betale sig at læse bogen som helhed. De enkelte bidragydere gør nemlig redaktørernes forlæg ære, idet de i deres portrætter koncentrerer sig om centrale samfundskritiske udsagn fra forfatterne – og om forfatternes konkrete relation til politiske begivenheder fra kejserrigets tid frem til genforeningen. I den forstand er antologien faktisk en meget læsbar indføring i tysk idéhistorie og -kritik i det 20. århundrede. Den kronologiske placering af artiklerne inviterer desuden læseren til at trække uventede forbindelser mellem de litterære, sociologiske og filosofiske tekster fra samme periode. At disse samtidsforbindelser sprænger opdelingen i højre- og venstreorienterede forfatterskaber kommer f.eks. til udtryk i den fascination af (æstetiske, politiske eller eksistentielle) undtagelsestilstande og den foragt for den trivielle konformitet, der forener så forskellige forfattere som Adorno, Benjamin, Canetti, Heidegger, Musil og Schmitt.

Også den konsekvente sammenblanding af politiske overvejelser med æstetiske og filosofiske ditto synes særegen for såvel den tyske litterære som den videnskabelige diskurs om det moderne. Denne diskurs er faktisk langt op i det 20. århundrede præget af narrative og æstetiske argumentationsformer taget ud af den tyske idealisme. I al fald tillader antologiens fremstilling ikke de enkelte bidrag at komme nærmere ind på de forskelle, der findes mellem de forskellige positioner trods disse fællestræk. For sammenhængskraftens skyld havde det unægteligt været på sin plads at gøre indledningen længere og ikke dele bogen op ef-

ter biografiske fakta, men efter nogle få centrale tematiske aspekter.

Den brede titel og den uundgåelige vaghed i begrebet "tyske intellektuelle" giver automatisk anledning til at sætte spørgsmålstejn ved udvalget af forfatterskaber. Det gælder især på litteraturens område. For at klarlægge den kulturkonservative strømning i det tidlige 20. århundrede skulle man vel også have ladet Stefan George indgå. Til den anden side mangler der en artikel om Heinrich Böll og da især om Peter Weiss for at understrege den politisk engagerede litteraturs betydning i efterkrigens Tyskland. Og når nu bogen befatter sig med det samlede tysksprogede rum, så falder også andre fravær i øjnene: Ingeborg Bachmann, Thomas Bernhard, Peter Handke, Elfriede Jelinek, Friedrich Dürrenmatt og Max Frisch.

Fra et socialvidenskabeligt perspektiv mangler et bidrag om Norbert Elias. Og burde man mon ikke også være kommet ind på Niklas Luhmann, hvis skrifter har haft en påviselig stor indflydelse på de tyske samfunds- og idéhistoriske videnskaber i de seneste 20 år? Et bidrag om Luhmann ville også have været interessant af den grund, at han på påfaldende vis undlader en tematisering af nazitiden i sine teoretiske skrifter,

der ellers alle i bund og grund beskæftiger sig med det modernes proces.

Men det er naturligvis altid nemt at pege på huller af den ene eller anden slags. Det er selvfølgelig umuligt at afgrænse begrebet "tyske intellektuelle" endegyldigt. Indledningen kunne dog nok have gjort mere klart, hvilke kriterier udvalget bygger på. I det hele taget er det en skam, at århundredets sidste to årtier kommer til kort i fremstillingen. Man spørger sig selv, om den politisk inspirerede, tysksprogede litteratur, sociologi og filosofi i denne periode virkelig har mistet sin betydning så hurtigt? På den anden side afslutter artiklernes forfattere prisværdigt med vurderinger af de præsenterede skrifternes aktualitet. Det ville være godt om deres eftervisning af tysk politisk litteratur og teoris ubrudte betydning i den samtidige internationale diskurs vil anspore til en forstærket dialog med aktuelle tyske strømninger i litteratur og videnskab.

Oversat fra tysk af Sara Høyrup

Klaus Müller-Wille, f. 1966.

Assistent (lektor) ved Institut for Nordisk Filologi, Basel.